

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2002 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

**THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY**

2002

2

VILNIUS 2004

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

**JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE**

2002

2

VILNIUS 2004

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2004

© Straipsnių autoriai, 2004

ANTANAS T Y L A

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS IŽDO
IPLAUKŲ REGIONINĖ SKLAIDA IR REGIONŲ REIKŠMINGUMAS
(XVII A. VIDURYS)**

1. Įvadas

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Lenkijos Karalystė XVII a. viduryje patyrė didelius politinius, karinius, ekonominius ir demografinius sukrėtimus. Tuo metu prasidėję vidaus neramumai ir karas su puolančiomis kaimyninėmis valstybėmis skirtingai paveikė atskirų regionų ūkį, demografiją, buvusią socialinę struktūrą. Nevienoda Lietuvos DK atskirų regionų ūkinė ir demografinė plėtra nulėmė skirtingą jų reikšmę sprendžiant valstybės reikalus, finansuojant atskiras jos programas. Vaivadijos ir jų pavietai skyrėsi plotu ir gyventojų skaičiumi. Skirtumų reikšmė ypač išryškėdavo karo, okupacijų ir socialinių sukrėtimų laikotarpiu, kaupiant išdo lėšas savanoriškais pavietų ir Respublikos seimų nutarimais. 1648–1649 m. didelę Lietuvos DK dalį buvo užėmę sukilę kazokai ir jos pietryčių bei pietinių rajonų valstiečiai. Paskui Lietuvos DK okupavo Rusija. Žemaitijoje ir šiaurinėje Lietuvos dalyje kurį laiką buvo įsitvirtinusi Švedijos karinė administracija. Okupantai valdė užimtus rajonus, rinko mokesčius. Iš tų rajonų Lietuvos DK išdas įplaukų neturėjo. 1656 m. prasidėjusiam Lietuvos išlaisvinimui pirmiausia reikėjo nemažos samdomos kariuomenės, kuri iki okupacijos buvo išlaikoma seimo nutarimų pagrindu surenkamais mokesčiais. Tuo tarpu okupuoti rajonai buvo atskirti nuo išdo papildymo. Taip subrendo aštri valstybės gynybos, kariuomenės išlaikymo ir jos maištavimo problema.

Vertinant Lietuvos DK per karus patirtus nuostolius ir valstybės išdo finansines galimybes, tikslinga išsiaiškinti, kokių finansinių išteklių ji neteko atskirų valstybės regionų okupacijos metu. Trūksta nuoseklių duomenų apie mokesčių įplaukas į išdą iš atskirų pavių. Matyt, todėl mokesčių įplaukų į išdą regioninis pasiskirstymas iki šiol neatkreipė istorikų dėmesio ir nebuvo atskirai tyrinėtas. Tačiau XVII a. vidurio šaltiniai – skelbti ir archyviniai duomenys apie mokesčių įplaukas į išdą iš pavių ir vaivadijų vienais ar kitais metais – leidžia atlikti platesnę analizę. To laikotarpio demografinės padėties ir išdo veiklos tyrinėtojai pateikė tam tikrų mokesčių rūšių sklaidą pavietuose, apskaičiavo dūmų pavietuose kiekį ir jų kaitą karo metais, paskelbė 1690 m. dūmų valdytojų sąrašus¹.

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kokią mokesčių įplaukų dalį Lietuvos DK išdas gaudavo iš atskirų pavių ir vaivadijų, kurie Lietuvos DK regionai buvo reikšmingiausi finansuojant valstybės programas ir kokią įtaką jų nusiaubimas ar netekimas galėjo turėti išdo įplaukoms.

2. Vaivadijų ir pavių skirtumai pagal plotą

Lietuvos DK vaivadijos ir pavietai skyrėsi bendru dirbamos žemės plotu, gyventojų skaičiumi ir verslo plėtra. Todėl kiekvieno jų mokesčių įplaukos į išdą ir reikšmė, formuojant išdo lėšas valstybės programoms finansuoti, buvo taip pat nevienodi. Tyrinėtojai yra nurodę skirtingą XVII a. vidurio Lietuvos DK, jos vaivadijų plotą. Kai kurių administracinių vienetų ploto skirtumai labai dideli. Vaivadijų ir pavių ploto dydį pateikęs J. Morzy² Lietuvos DK plotą, be Livonijos (kuri užėmė 14 096,5 km²)³ ir Smolensko vaivadijų (Smolensko sritis užėmė 49 800 km²), nurodo 296 435 km². Tuo tarpu kitas to laikotarpio tyrinėtojas Stanisławas Aleksandrowiczius⁴ nurodo 296 900 km² (žr. 1 lent.).

¹ R. Rybarski, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michala Korybuta i Jana III*, Warszawa, 1939, s. 122; J. Morzy, *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku*, Poznań, 1965, 1, 2, 9, 16, 19, 20, 22 lent. ir kt.; *Metryka Litewska. Rejestr podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, opr. A. Rachuba, Warszawa, 1989, 373 s.; *Metryka Litewska. Rejestr podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1690 r.*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2000, 341 s.; *Metryka Litewska. Rejestr podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo nowogródzkie 1690 r.*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa, 2002, 290 s.

² J. Morzy, min. veik., 15, 22 lent. J. Morzy nurodo skirtingą Pinsko pavieto plotą ir tuo pačiu bendrą Lietuvos DK plotą: 297 435 ir 296 435 km². Išskyrus 15 lent., autorius visus kitus apskaičiavimus atliko remdamasis mažesniuoju plotu.

³ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa, 1882, s. 280. Čia nurodoma, kad Livonijos vaivadija užėmė 256,3 mylios. Mylia – 55 km².

⁴ S. Aleksandrowicz, *Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w.*, *Acta Baltico-Slavica*, t. 7, Białystok, 1970, s. 60.

1 lentelė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir vaivadijų plotas km² pagal J. Morzy ir S. Aleksandrowiczų

Vaivadija	J. Morzy	S. Aleksandrowiczius	Skirtumas pagal S. Aleksandrowiczų
Vilniaus	42 445	44 200	+1 755
Trakų	35 390	31 150	-4 240
Žemaitijos Kunigaikštystė	21 000	23 300	+2 300
Brastos	36 140	40 600	+4 460
Minsko	59 410	55 500	-3 910
Mstislavlio	11 505	22 600	+11 095
Naugarduko	36 920	33 200	-3 720

Grzegorz Błaszczykas patikslino Žemaitijos Kunigaikštystės plotą⁵. Pagal jų atliktus tyrimus atskirų vaivadijų plotas skiriasi keliais tūkstančiais km²: Mstislavlio vaivadija, S. Aleksandrowicziaus duomenimis, dvigubai (11 tūkst. km²) didesnė, Vitebsko vaivadija – beveik trečdaliu (12,7 tūkst. km²) mažesnė, negu nurodė J. Morzy. Tačiau bendras visos Lietuvos DK plotas (be Livonijos ir Smolensko vaivadijų) abiejų tyrinėtojų skiriasi tik 465 km². Mūsų apskaičiavimu, visų vaivadijų ir Lietuvos DK plotą sudaro 359,3 tūkst. km². J. Morzy apskaičiavo dūmų, gyventojų pasiskirstymą pavietuose. To nedarė S. Aleksandrowiczius, todėl teko pasinaudoti detalesniais teritoriniais bei demografiniais J. Morzy tyrimais, nors vaivadijų plotą po jo tyrimų S. Aleksandrowiczius patikslino.

Vaivadijų, pavietų plotas ir jų apgyvendinimas nurodomas 2 lentelėje, o vaivadijų santykis – 1 schemeje.

Trijų lietuviškų vaivadijų: Vilniaus, Trakų ir Žemaitijos Kunigaikštystės plotas buvo 98,7 tūkst. km², t. y. sudarė apie penktadalį Lietuvos DK ploto. Didžiausios vaivadijos pagal plotą rikiavosi taip: Minsko (59,4 tūkst. km²), Smolensko (49), Vilniaus (42,4), Naugarduko (36,9), Brastos (36,1), Trakų (33,0). Mažiausios buvo Žemaitijos Kunigaikštystės (23,1), Polocko (16,3) ir Mstislavlio (11,5 tūkst. km²) vaivadijos. Vaivadijų skirtumus pagal plotą parodo 1 schema.

Iždo įplaukų reikšmingumą lėmė tiek vaivadijos, tiek ir jų atskiri pavietai. Jie buvo sukurti nesiekiant teritorinio ir demografinio vienodumo. Didžiausi buvo Oršos, Naugarduko, Rečicos ir Minsko pavietai, kurių kiekvieno plotas buvo didesnis už Žemaitijos Kunigaikštystę. Keturi pavietai (Oršos, Naugarduko, Minsko, Rečicos) ir Žemaitijos Kunigaikštystė užėmė didesnę negu 20 tūkst. km² plotą. Oršos, Naugarduko, Minsko, Rečicos pavietai ir Žemaitijos Kunigaikštystė buvo 4–5 kartus didesni už mažiausią Valkavisko pavietą.

⁵ G. B ł a s z c z y k, *Żmudź w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktura społeczna*, Poznań, 1985, s. 18–19.

2 lentelė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavių plotas (km²), dūmų skaičius juose ir santykis (%) XVII a. viduryje

Vaivadija, pavietas	Plotas	%	Dūmų	%
Vilniaus	6 825	1,9	16 501	3,3
Ašmenos	15 925	4,4	30 542	6,0
Breslaujos	5 525	1,5	5 613	1,1
Lydos	5 200	1,5	11 860	2,4
Ukmergės	8 970	2,5	20 373	4,0
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>42 445</i>	<i>11,8</i>	<i>84 889</i>	<i>16,8</i>
Trakų	8 740	2,4	12 020	2,4
Gardino	11 505	3,2	24 914	4,9
Kauno	6 045	1,7	12 479	2,5
Upytės	6 800*	1,9	23 470	4,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>33 090</i>	<i>9,2</i>	<i>72 883</i>	<i>14,4</i>
Žemaitijos Kunigaikštystė	<i>23 126*</i>	<i>6,4</i>	<i>49 056</i>	<i>9,7</i>
Brastos	18 200	5,1	40 455	8,0
Pinsko	17 940	5,0	23 262	4,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>36 140</i>	<i>10,1</i>	<i>63 717</i>	<i>12,6</i>
Minsko	23 825	6,6	25 892	5,1
Mozyriaus	11 960	3,3	5 276	1,0
Rečicos	23 625	6,6	4 342	0,9
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>59 410</i>	<i>16,5</i>	<i>35 510</i>	<i>7,0</i>
Mstislavlio	<i>11 505</i>	<i>3,2</i>	<i>13 769</i>	<i>2,7</i>
Naugarduko	25 870	7,2	41 249	8,2
Slanimo	6 240	1,7	11 022	2,2
Valkavisko	4 810	1,3	10 118	2,0
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>36 920</i>	<i>10,3</i>	<i>62 389</i>	<i>12,4</i>
Polocko	<i>16 315</i>	<i>4,5</i>	<i>23 204</i>	<i>4,6</i>
Smolensko	...	...	18 700	3,7
Starodubo	...	...	2 934	0,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>49 000</i>	<i>13,6</i>	<i>21 634***</i>	<i>4,3</i>
Vitebsko	10 595	2,9	10 035	2,0
Oršos	26 715	7,4	67 600	13,4
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>37 310</i>	<i>10,4</i>	<i>77 635</i>	<i>15,4</i>
Livonijos	<i>14 096</i>	<i>4,0</i>	<i>657</i>	<i>0,1</i>
<i>Iš viso Lietuvos DK</i>	<i>359 357**</i>	<i>100</i>	<i>505 343</i>	<i>100</i>

Lentelė sudaryta remiantis: J. M o r z y, min. veik., p. 132–134; 15, 22 lent.

*Patikslinta pagal: G. B ł a s z c z y k, min. veik., p. 18–19.

**S. Aleksandrowiczius bendrą plotą, be Livonijos ir Smolensko vaivadijų, nurodo 296 900 km²:

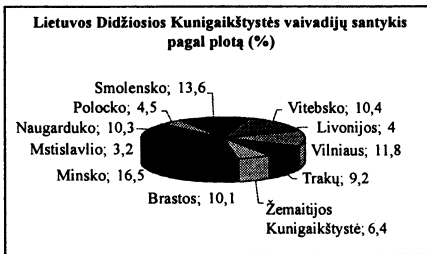
S. A l e k s a n d r o w i c z, min. veik., p. 60.

*** Apskaičiuota pagal vienos padūmės pajamas.

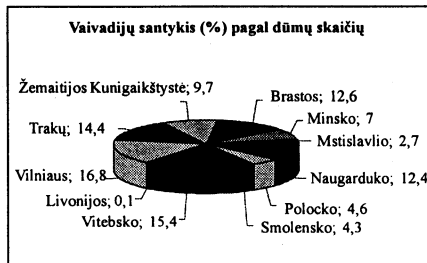

Paviatų plotas buvo reikšmingas, tačiau nenulemiantis mokesčių įplaukų. Reičicos, Mozyriaus, Pinsko, Minsko pavietuose buvo dideli miškų, pelkių, nederlingų, nederbamų žemių plotai. Čia buvo mažiausiai dūmų. J. Morzy atliko atskirų pavietų gyventojų tankumo tyrimus. Remdamasis padūmės mokesčio įplaukomis, jis apskaičiavo dūmų ir jų gyventojų vidurkį bei tankį pavietuose. Nepaisant diskutuotinių apskaičiavimų principų ir rezultatų, jie parodo atskirų regionų skirtumus ir panašumus. Tankiausiai apgyventi buvo Upytės, Oršos, Vilniaus, Žemaitijos Kunigaikštystės, Ukmergės, Lydos, Brastos, Gardino, Valkavisko, Kauno, Ašmenos, Slanimo, Naugarduko, Trakų ir Polocko pavietai⁶. Mažiausiai apgyventi buvo Mstislavlio vaivadija ir Minsko, Breslaujos, Vitebsko, Mozyriaus ir Reičicos pavietai (žr. 2 lent.). Pastaruosiuose dviejuose gyveno mažiausiai gyventojų. Naudojamos žemės kiekis bei gyventojų tankumas nulemdavo pavieto mokesčių įplaukas į valstybės išdą.

1 schema

2 schema

3. Padūmės įplaukos iš pavietų ir vaivadijų

Pareikime prie atskirų regionų vaidmens formuojant Lietuvos DK išdą. Analizės pagrindas yra padūmės mokestis, renkamas iš visų gyventojų nuo turimų dūmų – gyvenamųjų ar besinaudojančių butais. Padūmė

pirmą kartą buvo uždėta 1649–1650 m. seime. Viena padūmė prilygo pusei auksino nuo dūmo. Tada nutarta surinkti penkių padūmių mokestį, iš kurių viena padūmė turėjo likti paviete, o keturios – perduotos išdui. Tokiu būdu ataskaitoje apie padūmės įplaukas iš pavietų buvo atskirai nurodytas vienos ir 4 padūmių dydis. Šie duomenys yra labai svarbūs apskaičiuojant galimus ir realius mokesčių rezultatus.

Žinios apie dūmus buvo renkamos pavietų žemės teismuose, kur kiekvienas žemvaldis turėjo prisiekti apie turimą dūmų skaičių. Tuomet buvęs si ubotumas ar kitos priežastys sutrikdė tvarkingą dūmų surašymą ir padūmės mokesčių surinkimą. Jau kitame 1650 m. pabaigos seime buvo pažymėta, kad valstybė patyrė didelius mokesčių įplaukų nuostolius, nes pagal priesaikas pateikti dūmų sąrašai buvo

⁶ J. M o r z y, min. veik., 16 lent.

3 lentelė Vaivadijose ir pavietuose surinktos vienos padūmės pajamos ir 16 padūmių įplaukos į išdą (auksinai) 1650–1651 m.

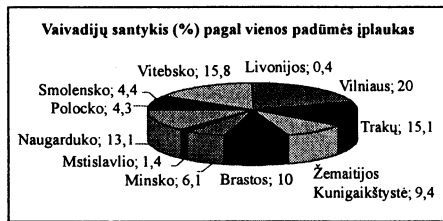
Vaivadija, pavietas	Vienos padūmės surinkta 1650 m.	%	16 padūmių įplaukos	%
Vilniaus	6 535:9:4	2,6	98 227:0:5½	2,9
Vilniaus vyskupija	13 225:20:1½	5,2	175 990:12:15**	5,2
Ašmenos	15 109:22½	5,9	206 072:11	6,1
Breslaujos	2 641:20	1,0	36 622:1	1,1
Lydos	5 361:15	2,0	82 495:15:9	2,4
Ukmergės	8 851:20	3,5	123 382:14	3,7
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>51 725:16½:5½</i>	<i>20,2</i>	<i>722 739:24:11½</i>	<i>21,5</i>
Trakų	7 317:9	2,9	95 462:25	2,8
Gardino	13 572:29	5,3	192 375:11	5,7
Kauno	6 814:4:9	2,7	92 371:15:9	2,8
Upytės	11 462:2	4,5	146 155:4:6	4,3
<i>Iš viso</i>	<i>39 166:14:9</i>	<i>15,3</i>	<i>526 364:25:15</i>	<i>15,7</i>
Žemaitijos				
Kunigaikštystė	21 806	8,5	305 271:22:17	9,1
Žemaičių vyskupija	2 430	1,0	32 420:14	1,0
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>24 236</i>	<i>9,5</i>	<i>337 692:6:17</i>	<i>10,0</i>
Brastos	17 782:16	6,9	239 970:26	7,1
Lucko vyskupija	1 401	0,5	15 189:21	0,5
Pinsko	6 644:23½:9	2,6	78 189:21	2,3
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>25 828:9½:9</i>	<i>10,1</i>	<i>333 350:15</i>	<i>9,9</i>
Minsko	11 935:10:9	4,7	179 587:27	5,3
Mozyriaus	458:18	0,2	5 243:6	0,2
Rečicos	510:1	0,2	7 240:25	0,2
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>12 903:29:9</i>	<i>5,1</i>	<i>192 071:28</i>	<i>5,7</i>
Mstislavlio	3 686:25:6	1,4	50 591:26:3	1,5
Naugarduko	20 986:21	8,2	300 928:21	9,0
Unitų sinodo	244	0,1	–	–
Slanimo	6 882	2,7	81 121:12:9	2,4
Valkavisko	5 567:18:13½	2,2	76 731:15:17	2,3
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>33 680:9:13½</i>	<i>13,2</i>	<i>458 781:19:8</i>	<i>13,7</i>
Polocko	11 233:25	4,4	164 181:3	5,2
Smolensko	8 118:17:9	3,2	142 077:7:7	4,2
Smolensko vyskupijos	1 366:10	0,5	–	–
Stačiatikių ir unitų	304:27	0,1	–	–
Starodubo	1 467:15	0,6	–	–
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>11 257:9:9</i>	<i>4,4</i>	<i>142 077:7:7</i>	<i>4,2</i>
Vitebsko	5 698:15	2,2	81 449:21:9	2,4
Oršos	35 258:15	13,8	332 678:6:1	9,9
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>40 957</i>	<i>16,0</i>	<i>414 127:27:10</i>	<i>12,3</i>
Livonijos	1 085	0,4	12 996	0,3
<i>Iš viso Lietuvos DK</i>	<i>255 760:17:7</i>	<i>100</i>	<i>3 544 975:13:17½</i>	<i>100</i>

Lentelė sudaryta remiantis Lietuvos iždininko ataskaita seime 1652 m. liepos 23 – rugpjūčio 17 d., *Lietuvos Metrika* (toliau – *LM*), kn. 580, l. 303–303v, 309.

netikslūs, dūmai nuslėpti ir todėl mokesčiai į Lietuvos „iždą įnešti neteisingai“⁷. Išliko tik pirmojo dūmų surašymo suvestiniai duomenys, bet iki šiol nežinomi vardiniai tų metų dūmų surašymai. Greičiausiai jie neišliko. Nors pirmasis dūmų surašymas buvo su trūkumais ir, kaip manoma, jų buvo beveik dešimtadaliu mažiau negu po dviejų metų surašant dūmus⁸, tačiau tai vieninteliai užfiksuoti autentiški visų pavičių vienos padūmės įplaukų duomenys. Jie panaudoti analizei.

Atsižvelgiant į tai, kad pirmasis dūmų surašymas tuo metu buvo pripažintas netiksliau, jį patikrinome palygindami su kitame seime uždėtų 16 padūmių įplaukais į iždą (žr. 3 lent.). Santykiniai vienos ir 16 padūmių įplaukų dydžiai pavietuose ir vaivadijose kai kur sutampa ar beveik sutampa (Vilniaus, Žemaičių ir Lucko vyskupijose, Breslaujos, Trakų, Kauno, Mozyriaus, Rečicos, Valkavisko pavietuose bei Mstislavlio ir Livonijos vaivadijose), kitur skiriasi keliomis procento dalimis. Didžiausias skirtumas išryškėjo Vitebsko vaivadijoje ir jos Oršos paviete. Kituose administraciniuose vienetuose buvę nežymūs skirtumai patvirtina pirmojo dūmų surašymo metodo patikimumą.

3 schema

Viena padūmė davė 258,6 tūkst. aukšinių įplaukų. Didžiausios įplaukos buvo iš Vilniaus vaivadijos – 51,7 tūkst. (20% visų padūmės įplaukų). Toliau sekė kiek mažesnės įplaukos iš Vitebsko – 40,9 tūkst. (15,8%), Trakų – 39,2 tūkst. (15,1%), Naugarduko – 33,7 tūkst. (13,1%), Brastos – 25,8 tūkst. (10 %) vaivadijų ir Žemaitijos Kunigaikštystės – 24,2 tūkst. (9,4%). Pajamos iš jų sudarė daugiau kaip 80%. Beveik pusė visų įplaukų (45%) buvo iš Vilniaus, Trakų vaivadijų ir Žemaitijos Kunigaikštystės. Padūmės iš Smolensko, Minsko, Mstislavlio ir Livonijos vaivadijų buvo surenkama tik truputį daugiau nei 10%.

Lyginant padūmės pajamas iš atskirų pavičių, aiškiai matyti Oršos pavieto pranašumas (13,6%). Be to, didesnės kaip 5% padūmės pajamos buvo surenkamos Naugarduko (8,1%), Vilniaus (su vyskupija) (7,7%), Brastos (6,9%), Ašmenos (5,8%), Gardino (5,3%) pavietuose (žr. 3 lent.). Mažiausios pajamos buvo iš Starodubo, Mozyriaus, Rečicos, Valkavisko ir Slanimo pavičių. Panašūs pajamų iš pavičių skirtumai buvo tiek pagal vienos, tiek ir pagal 16 padūmių rezultatus.

⁷ O retentach podymnego W. X. Lit, *Volumina legum* (toliau – VL), t. IV, Sankt Petersburg, 1860, s. 158.

⁸ J. M o r z y, min. veik., 3 lent.

4 lentelė. 1649–1650 m. seime nutartų 5 padūmių pajamos auksiniais (bendrai su rinkliava rinkikams)

Pavietas ar vaivadija	Surinkta 5 padūmių	Žydų padūmė	Iš viso	%
Vilniaus	33 811:16:6½	1 135	34 946:16:6½	2,7
Vilniaus vyskupijos	66 128:4:16		66 128:4:16	5,1
Ašmenos	75 548:18:9	45	75 593:18:9	5,9
Breslaujos	13 208:10		13 208:10	1,0
Lydos	22 165:15	167	22 332:15	1,7
Ukmergės	44 257:15		44 257:15	3,4
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>255 119:19:13½</i>	<i>1 347</i>	<i>256 466:19:13½</i>	<i>19,8</i>
Trakų	36 586:15	135	36 721:15	2,8
Gardino	67 864:20:10	552:15	68 417:5:10	5,3
Kauno	34 070	17:15	34 087:15	2,7
Upytės	57 310:10	142:15	57 452:25	4,4
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>195 831:15:10</i>	<i>847:15</i>	<i>196 679:0:10</i>	<i>15,2</i>
Žemaitijos				
Kunigaikštystė	108 740	47:15	108 787:15	8,4
Žemaičių vyskupijos	12 150		12 150	0,9
<i>Iš viso</i>	<i>120 890</i>	<i>47:15</i>	<i>120 937:15</i>	<i>9,4</i>
Brastos	88 912:20	1797:15	90 710:5	7,0
Lucko vyskupijos	7 003		7 003	0,5
Pinsko	33 222:15	290	33 512:15	2,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>129 138:5</i>	<i>2087:15</i>	<i>131 225:20</i>	<i>10,1</i>
Minsko	59 676:22:9		59 676:22:9	4,6
Unitų dvasininkų	348		348	0,0
Mozyriaus	9 192:2:9		9 192:2:9	0,7
Rečicos	10 192:14		10 192:14	0,8
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>79 409:9</i>		<i>79 409:9</i>	<i>6,1</i>
Mstislavlio	16 434:7:9	64	16 498:7:9	1,2
Naugarduko	104 948:15	1 125	106 073:15	8,2
Naugarduko unitų	1 220		1 220	0,1
Slanimo	31 910	490	32 400	2,5
Valkavisko	27 843:9:13½	445	28 288:9:13½	2,2
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>165 921:24:13½</i>	<i>2 060</i>	<i>167 981:24:13½</i>	<i>13,0</i>
Polocko	56 169:5	200	56 369:5	4,4
Vaivadijos dvasininkų	722:15		722:15	0,0
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>56 891:20</i>	<i>200</i>	<i>57 091:20</i>	<i>4,4</i>
Smolensko	39 547:29:14	42:15	39 590:29:14	3,0
Smolensko vyskupijos	6 831:19:16		6 831:19:16	0,5
Smolensko stačiatikių, unitų	1 634:4:10		1 634:4:10	0,1
Starodubo	7 337:15		7 337:15	0,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>55 351:9:4</i>	<i>42:15</i>	<i>55 393:24:4</i>	<i>4,2</i>
Vitebsko	28 490:15	77:15	28 568	2,2
Oršos	176 292:15		176 292:15	13,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>204 783</i>	<i>77:15</i>	<i>204 860:15</i>	<i>15,8</i>
Livonijos	5 425		5 425	0,4
<i>Iš viso Lietuvos DK</i>	<i>1 285 195:20:14</i>	<i>6 773:15</i>	<i>1 291 969:5:14</i>	<i>100</i>

Lentelė sudaryta remiantis 1650 m. liepos 23 d. išdininko G. Kimbaro patvirtinta 1649–1650 m. seime nutartų mokesčių surinkimo ataskaita, AGAD, AR, VI, II–50, l. 1–13.

Kaip buvo minėta, 1649 m. įvedus padūmę, atskirai buvo suregistruotos vienos ir 4 padūmių pajamos ir įplaukos į išdą. Visų penkių padūmių buvo surinkta 1292 tūkst. auksinų (žr. 4 lent.). Iš šios sumos mokesčių rinkikams atskaičiuota 42,8 tūkst. auksinų⁹. Tokiu būdu valstybės reikalams teko 1249,1 tūkst. auksinų. Penkių padūmių pajamų pasiskirstymas pavietuose ir vaivadijose iš esmės sutampa su vienos padūmės sklaida.

Padūmės įplaukų iš vaivadijų santykis labai retai buvo tapatus ar artimas jų plotui (Brastos, Polocko vaivadijos). Įplaukų santykis pralenkė ploto santykį bent keliose vaivadijose – Vilniaus, Trakų, Naugarduko, Vitebsko – ir Žemaitijos Kunigaikštystėje. Natūralu, kad tos įplaukos buvo artimos vaivadijose buvusiam dūmų santykiui (žr. 5 lent.).

5 lentelė. Vaivadijų ploto, dūmų, vienos, penkių ir 16 padūmių pajamų santykis (%) 1650–1651 m.

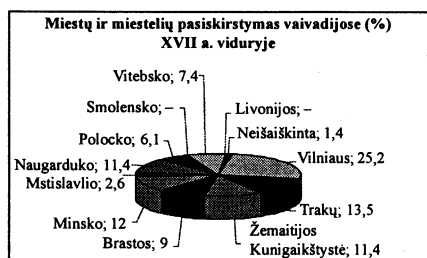
Vaivadija	Plotas	Dūmų	1 padūmės	5 padūmių	16 padūmių
Vilniaus	11,8	16,8	20,0	19,8	21,5
Trakų	9,2	14,4	15,1	15,2	15,7
Žemaitijos Kunigaikštystė	6,4	9,7	9,4	9,4	10,0
Brastos	10,1	12,6	10,0	10,1	9,9
Minsko	16,5	7,0	6,1	6,1	5,7
Mstislavlio	3,2	2,7	1,4	1,2	1,5
Naugarduko	10,3	12,4	13,1	13,0	13,7
Polocko	4,5	4,6	4,3	4,4	5,2
Smolensko	13,6	4,3	4,4	4,2	4,2
Vitebsko	10,4	15,4	15,8	15,8	12,3
Livonijos	4,0	0,1	0,4	0,4	0,3
<i>Iš viso</i>	100	100	100	100	100

⁹ Vilnius, 1650 07 23. Vilniaus karo komisijos komisarų ataskaita apie 5 padūmių surinkimo rezultatus, *Archiwum Główne Akt Dawnych*, *Archiwum Radziwiłłow* (toliau – AGAD, AR), VI, II–50, l. 13.

4. Vaivadijų ir paviatų reikšmingumas pagal gėralų mokesčio įplaukas

Atskirų regionų verslingumas ir jų reikšmė valstybės iždai geriausiai atsiskleidžia per miestų bei miestelių plėtrą, gėralų mokesčio ir naujo padidinto maito įplaukas¹⁰. Lietuvos DK XVII a. vidurio miestų ir miestelių tinklą ir jų išsidėstymą vaivadijose yra tyrinėjęs ir rezultatus paskelbęs S. Aleksandrowiczius¹¹. Jo tyrimo rezultatai, atmetus akivaizdžius netikslumus, panaudoti ir šiame straipsnyje (žr. 6 lent.). Žinoma, tapatinti gėralų mokesčių vien su miestų ir miestelių tinklu būtų netikslu. Tačiau, kad tai artimai susiję dalykai, atmesti irgi negalima. Gėralų mokesčiai buvo imamas už gėralų gamybą ir atskirai už prekybą jais. Daugiausia karčemų buvo miestuose ir miesteliuose, bet jų buvo ir prie dvarų, pakelėse.

4 schema

Vaivadijos pagal miestų ir miestelių skaičių rikiavosi taip: Vilniaus (203 arba 25,2%), Trakų (109 arba 13,5%), Minsko (94 arba 12%), Žemaitijos Kunigaikštystė (92 arba 11,4%), Naugarduko (92 arba 11,4%), Brastos (72 arba 9%), Vitebsko (60 arba 7,4%), Polocko (49 arba 6,1%) ir Mstislavlio (21 arba 2,6%) (žr. 6 lent.). Lyginant pavietus pagal miestų ir miestelių tinklą, išsiskiria

Ašmenos, Ukmergės, Minsko, Naugarduko ir Oršos pavietai.

1647 m. dviejų metų laikotarpiui gėralų mokesčiai buvo išnuomotas už 267,2 tūkst. auksinų¹², 1649 m. tokiam pat laikotarpiui – už 291,5 tūkst. auksinų¹³. Taigi per metus iždas galėjo gauti apie 100 tūkst. auksinų. Šių mokesčių surinkimui turėjo įtakos karo veiksmai. Turime tik fragmentiškus to laikotarpio šių mokesčių duomenis iš pavietų. Išsamesni – vėlesnio laikotarpio duomenys.

Didžiausią gėralų mokesčių dalį iždas gaudavo iš tų pavietų, kuriuose buvo dideli miestai. 1651 m. į iždą iš Vilniaus pavieto įnešta daugiau negu 20 tūkst., Kauno – 16,7 tūkst., Smolensko – daugiau kaip 80 tūkst. auksinų, tuo tarpu iš Breslaujos – 0,7 tūkst., Ašmenos – 2,1 tūkst., Lydos – 2,5 tūkst., Ukmergės – 2,8 tūkst., Upytės – 5 tūkst., Žemaitijos – 8,5 tūkst.¹⁴ Aiškiai matyti skirtumas tarp vakarinės

¹⁰ Plačiau apie gėralų mokesčių žr.: A. T y l a, Gėralų mokesčiai Lietuvoje XVI a. pabaigoje – XVII a., *Ritualas Blaivybė Kultūra*, Vilnius, 1989, p. 24–34; A. Ž i l ė n a s, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės finansų pagrindai*, Vilnius, 1996, p. 117–123.

¹¹ S. A l e k s a n d r o w i c z, min. veik., p. 47–108.

¹² Varšuva, 1650 01 12 Jono Kazimiero kvitas Lietuvos DK iždininko ataskaitai seime, *LM*, kn. 124, l. 391.

¹³ Ten pat, l. 315v.

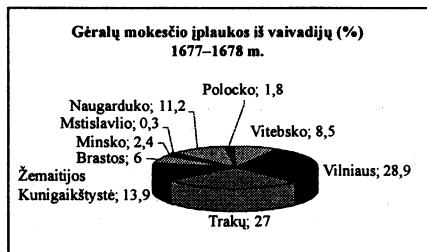
¹⁴ Vilnius, Lietuvos iždininko ataskaita 1652 m. vasaros seime, ten pat, kn. 580, l. 309v.

6 lentelė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų ir miestelių santykis su gėralų mokesčių įplaukomis (auksiniais) iš paviųjų XVII a. viduryje

Vaivadija, pavietas	Miestų ir miestelių	%	1665–1667 m. numatytas gėralų mokeskis	%	1677–1678 m. numatytas gėralų mokeskis	%
Vilniaus	32	4,0	18 000	15,0	35 000	18,7
Ašmenos	78	9,7	2 500	2,1	5 500	2,9
Breslaujos	20	2,5	800	0,7	2 000	1,1
Lydos	25	3,1	3 000	2,5	3 600	1,9
Ukmergės	48	6,0	5 000	4,2	8 000	4,3
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>203</i>	<i>25,3</i>	<i>29 300</i>	<i>24,4</i>	<i>54 100</i>	<i>28,9</i>
Trakų	32	4,0	3 000	2,5	3 300	1,8
Gardino	34	4,2	14 000	11,7	15 000	8,0
Kauno	19	2,4	4000	3,3	12 300	6,6
Upytės	24	3,0	14 000	11,7	20 000	10,7
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>109</i>	<i>13,6</i>	<i>35 000</i>	<i>29,2</i>	<i>50 600</i>	<i>27,0</i>
Žemaitijos						
Kunigaikštystė	92	11,4	26 000	21,7	26 000	13,9
Brastos	36	4,5	6 500	5,4	8 200	4,4
Pinsko	36	4,5	400	0,3	3 000	1,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>72</i>	<i>9,0</i>	<i>6 900</i>	<i>5,7</i>	<i>11 200</i>	<i>6,0</i>
Minsko	73	9,1	Kiek surinks (3 000)	(2,5)	4 000	2,1
Mozyriaus	1	0,1	Okupuota	–	500	0,3
Rečicos	20	2,5	Okupuota	–	–	–
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>94</i>	<i>11,7</i>	<i>(3 000)</i>	<i>(2,5)</i>	<i>4 500</i>	<i>2,4</i>
Mstislavlio	21	2,6	1 500	1,3	500	0,3
Naugarduko	52	6,5	12 000	10,0	15 000	8,0
Slanimo	23	2,9	3 300	2,7	3 000	1,6
Valkavisko	17	2,1	3 000	2,5	3 000	1,6
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>92</i>	<i>11,4</i>	<i>18 300</i>	<i>15,2</i>	<i>21 000</i>	<i>11,2</i>
Polocko	49	6,1	Kiek surinks	–	3 300	1,8
Vitebsko	17	2,1	–	–	900	0,5
Oršos	43	5,3	Kiek surinks	–	15 000	8,0
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>60</i>	<i>7,5</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>15 900</i>	<i>8,5</i>
Neišaiškinta	12	1,4	–	–	–	–
<i>Iš viso Lietuvos DK</i>	<i>804</i>		<i>120 000</i>	<i>100</i>	<i>187 100</i>	<i>100</i>

Lentelė sudaryta remiantis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdininko Jeronimo Krišpino-Kiršėnšteinio ataskaita 1667 m. seime, *Biblioteka Czartoriskich*, 2736, l. 214v–215; R. R y b a r s k i, min. veik., p. 272; S. A l e k s a n d r o w i c z, min. veik., p. 67–89.

5 schema

Lietuvos DK dalies – Vilniaus, Trakų, Naugarduko vaivadijų, Žemaitijos Kunigaikštystės bei Brastos pavieto – ir rytinės dalies, išskyrus Smolenską, miestų ir miestelių tinklo. Vilniaus, Trakų, Naugarduko vaivadijose, Žemaitijoje, Minsko ir Brastos pavietuose kartu paėmus buvo 605 miestai ir miesteliai iš visų 804, t. y. 76%. Iš šio regiono buvo gaunamos ir atitinkamos gėralų mokesčio įplaukos. Mokesčiai iš Vilniaus, Trakų vaivadijų ir Žemaitijos 1665–1667 m. sudarė 75%, 1677–1678 m. – 70%. Didžiausios įplaukos buvo iš Vilniaus, Gardino, Upytės ir Naugarduko pavietai.

6 lentelėje ir 5 schemoje pateiktas miestų ir miestelių skaičius bei jų gausumo santykis vaivadijose ir iš jų numatytas gauti gėralų mokesčiai yra susiję. Vilniaus vaivadijoje, kurioje buvo daugiausia miestų ir miestelių tipo gyvenviečių, abiejų rodiklių santykis beveik tapatus (23,3; 24,4 ir 28,9%). Panašiai buvo Naugarduko (11,4%, 15,2 bei 11,2%) ir Vitebsko vaivadijose (atitinkamai 7,5 ir 8,5%). Iš aukščiau minėto Lietuvos DK vakarinio regiono 1665–1667 m. buvo numatyta gauti 115,1 tūkst. auksinų arba 96%, 1677–1678 m. – 163,9 tūkst. auksinų arba 87,6% gėralų mokesčio. Tokiu būdu šio regiono miestų ir miestelių tinklo pranašumas sutapo ir su gėralų mokesčių įplaukų absoliučia dauguma.

Su miestų ir miestelių plėtra vaivadijose ir pavietuose buvo susijusios išdo pajamos, gaunamos renkant pirklų *donativą*. 1650 m. lapkričio – gruodžio mėnesiais vykęs seimas Lietuvos pirkliais uždėjo 40 tūkst. auksinų *donativą*¹⁵. Ją surinkęs išdas gavo 36 tūkst. auksinų įplaukų. Pagal nepilnai išlikusią šių įplaukų ataskaitą jos pagal pavietus pasiskirstė priklausomai nuo stambesniųjų miestų buvimo¹⁶. Didžiausios įplaukos buvo iš Vilniaus, Kauno pavietai ir Polocko vaivadijos, Žemaitijos Kunigaikštystės. Mažiausios įplaukos buvo iš Breslaujos, Lydos, Smolensko pavietai ir Mstislavlio vaivadijos (žr. 7 lent.). Beveik pusė (48,5%) šių įplaukų buvo iš Vilniaus, Trakų vaivadijų ir Žemaitijos Kunigaikštystės.

5. Kvartos įplaukos

Kvarta arba *donativa simple* buvo renkama iš seniūnijų ir kitų valstybinių žemių, iš jų laikytojų. Jos įplaukos buvo skiriamos ginkluotei, daugiausia artilerijai.

¹⁵ VL, t. IV, p. 160.

¹⁶ Lietuvos iždininko ataskaita 1652 m. vasaros seime, LM, kn. 580, l. 311–311v.

7 lentelė. Pirklių donativos įplaukos iš kai kurių paviėtų ir vaivadijų 1651 m.

Vaivadija, pavietas	Auksinų	% įneštos į išdą sumos
Vilniaus	6 807	18,9
Ašmenos	830	2,3
Breslaujos	200	0,6
Lydos	380	1,0
Ukmergės	840	2,3
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>9 057</i>	<i>25,1</i>
Trakų	980	2,7
Gardino	800	2,2
Kauno	3 720	10,3
Upytės	1 160	3,2
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>6 660</i>	<i>18,5</i>
Žemaitijos Kunigaikštystė	2 460	6,8
Brastos	960	2,7
Pinsko	780	2,2
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>1 740</i>	<i>4,8</i>
Minsko pavietas	1 320	3,7
Mstislavlio vaivadija	370	1,0
Polocko vaivadija	3 430	9,5
Smolensko pavietas	520	1,4

Lentelė sudaryta remiantis Lietuvos iždininko 1652 m. liepos 7 – rugpjūčio 17 d. ataskaita seime, LM, kn. 580, l. 311–311v.

Kvartos įplaukos buvo perduodamos etmonui. Pagal 1653 m. seimo konstituciją donativa turėjo būti naudojama arsenalo papildymui, amunicijos sutvarkymui, atlyginimui artilerijos vyresniajam, patrankas aptarnaujantiems žmonėms, patrankų įrangai ir padengti etmono išlaidas karo reikalams¹⁷. Donativos išlaidos nebuvo griežtai kontroliuojamos, nebuvo ir griežtos jų įplaukų kontrolės. Lydos pavieto seimelis 1648 m. birželio 25 d. instrukcijoje atstovus į seimą įpareigojo išsiaiškinti, kodėl nepasipildo arsenalas, nors ir renkama donativa karo reikalams. Seimelis reikalavo, kad Lietuvos artilerijos generolas ir Lietuvos iždininkas atsiskaitytų, kam sunaudojamos donativos įplaukos¹⁸. Jau minėtame 1653 m. seime Lietuvos iždininkas buvo

¹⁷ Donatywa simpla W. X. Lit., VL, t. IV, p. 188.

¹⁸ Lyda, 1648 06 25. Lydos seimelio instrukcija, Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, rps. 365, l. 200.

8 lentelė. Kvartos įplaukos (auksinai) iš paviėtų ir vaivadijų 1650 ir 1676–1677 m.

Vaivadija, pavietas	Įplaukos 1650 m.	%	1676–1677 m.	%
Vilniaus	608:11:9	1,3	716	5,0
Ašmenos	2 392:3:½	5,0	1 153:7	8,1
Breslaujos	72:1	0,2	508	3,6
Lydos	1 717:4:13	3,6	225	1,6
Ukmergės	3 531:8:11	7,4	606:15	4,2
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>8 320:28:15</i>	<i>17,6</i>	<i>3 208:22</i>	<i>22,5</i>
Trakų	2 462:13:1	5,2	630:15	4,4
Gardino	5 456:25:6½	11,5	621:15	4,4
Kauno	3 976:24:14	8,3	254:15	1,8
Upytės	992:22:4	2,1	150:15	1,1
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>12 888:25:7½</i>	<i>27,3</i>	<i>1 657</i>	<i>11,7</i>
Žemaitijos				
Kunigaikštystė	8 159:?	17,3	4 856	34,1
Brastos	1 173:12	2,5	35	0,2
Pinsko	182:2:1	0,4	3 200:15	22,5
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>1 355:14:1</i>	<i>2,9</i>	<i>3 235:15</i>	<i>22,7</i>
Minsko	253:29:13	0,5	41	0,3
Mozyriaus	887:7:11	1,9	–	
Rečicos	339:26:17	0,7	328	2,3
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>1 481:4:5</i>	<i>3,2</i>	<i>369</i>	<i>2,6</i>
Vitebsko	223:17:13	0,5	370	2,6
Oršos	3 003:28:2	6,3	29	0,2
<i>Iš viso vaivadijoje</i>	<i>3 227:15:15</i>	<i>6,8</i>	<i>379</i>	<i>2,7</i>
Livonijos	100	0,2	–	
<i>Iš viso Lietuvos DK</i>	47 219:7:10*	<i>100</i>	14 239:22	<i>100</i>

Lentelė sudaryta remiantis Lietuvos iždininko 1652 m. liepos 23 – rugpjūčio 17 d. ataskaita seime, LM, kn. 580, l. 302; R. R y b a r s k i, min. veik., p. 171.

*Šaltinio originale nurodyta suma – 36 020:7:7 auksinų.

įpareigotas išieškoti donativos nepriemokas, kreiptis tuo tikslu į Iždo tribunolą, surašyti ją mokančius, išduodant raštus turtui valdyti nurodyti donativos dydį, reikalauti jos iš vaivadoms skirtų teismo seniūnijų. Matyt, po to atsirado griežtesnė donativos kontrolė. Bendrų žinių apie donativos įplaukas iš paviėtų ir vaivadijų buvo ir anksčiau. Smulkesnė ataskaita apie donativos įplaukas buvo pateikta Lietuvos iždininko ataskaitoje 1652 m. seime. Ataskaita sunykusi ir ne visų paviėtų kvartos įplaukos yra tikslios.

1650 m. kvartos įplaukas sudarė 47,2 tūkst. auksinų. Dauguma šių įplaukų (62%) buvo gauta iš Vilniaus ir Trakų vaivadijų bei Žemaitijos (žr. lent. 8). Tarp paviėtų pirmavo Gardino, Slanimo, Kauno ir Ukmergės pavietai. Tokią kvartos įplaukų proporciją patvirtina ir 1676–1677 m. duomenys. Tik tais metais žymiai padidėjo įplaukos iš Pinsko pavieto. Tuomet Vilniaus, Trakų vaivadijų, Žemaitijos ir Pinsko pavieto įplaukos sudarė 85%. Įplaukos iš Pinsko pavieto buvo daug didesnės nei visų kitų Lietuvos paviėtų.

6. Išvados

1. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė administraciškai buvo suskirstyta į pavietus ir vaivadijas. Jos pagal plotą ir gyventojų skaičių buvo nevienodos. Mokesčių rinkimas ir jų įplaukos į išdą vyko pagal pavietus, o kur jų nebuvo – pagal vaivadijas. Pagal įplaukas išryškėjo atskirų regionų reikšmingumas finansuojant valstybines programas. Svarbiausia buvo krašto apsaugos ir gynybos programa, kuriai ir buvo sunaudojamos pagrindinės įplaukos į išdą.

2. Formuojant Lietuvos DK valstybės išdą XVII a. viduryje pagrindinės įplaukos buvo iš padūmės, gėralų, kvartos, žydų pagalvės ir kitų mokesčių. Absoliučiai didžiausias įplaukas išdas gaudavo iš padūmės mokesčio, kurio dydis buvo kaitaliojamas pagal valstybės poreikius. Įvedus padūmę pirmą kartą buvo uždėtas 5 padūmių mokestis. Renkant padūmę visoje Lietuvos DK teritorijoje, įskaitant ir Livonijos vaivadiją, viena padūmė duodavo 258,7 tūkst. auksinų pajamų.

3. Duomenys apie padūmės, gėralų ir kitų mokesčių įplaukas į išdą iš kiekvieno pavieto leidžia išryškinti šiuo požiūriu svarbiausius Lietuvos DK regionus, kurie užtikrindavo gyvybiškai svarbių valstybės interesų finansavimą. Įplaukų iš paviėtų ir vaivadijų skirtumus lėmė jų plotas, dirbamos žemės apimtis, gyventojų dūmų, miestų bei miestelių tinklas ir verslų plėtra.

4. Pagal padūmės įplaukas iš 11 vaivadijų 65% visų įplaukų buvo iš Vilniaus, Trakų, Naugarduko vaivadijų, Žemaitijos ir Brastos pavieto. Tame regione buvo 66,2% miestų ir miestelių, jame 1665–1667 m. buvo surinkta net 96% gėralų mokesčio, 53,1% pirklių donativos, 88,2% kvartos. Taigi Lietuvos DK vakarinis regionas buvo gyvybingiausias ir ekonomiškai bei politiškai svarbiausias. Visais atžvilgiais reikšmingas buvo Oršos pavietas. Karo metu to regiono netekimas prilygo Lietuvos išdo sugriovimui.

**REGIONAL DISTRIBUTION OF REVENUES OF THE TREASURY
OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND
SIGNIFICANCE OF THE REGIONS
(THE MIDDLE OF THE SEVENTEENTH CENTURY)**

Summary

ANTANAS T Y L A

From the administrative point of view the Grand Duchy of Lithuania was divided into districts and palatines. In the middle of the 17th century there were 11 palatines and 21 districts. The Duchy of Samogitia and the palatines of Livonia, Mstislavl and Polock did not have any districts and all together formed a single district. Palatines and districts differed in the size of their areas and the number of the former dumas. This formed the basis for different tax revenues coming into the Treasury from those palatines and districts. In the middle of the 17th century main revenues of the Treasury were obtained from the padūmė tax, which was supplemented by the beverage tax, the fourth, merchants' donative, the new increased taxes. The revenue from a single padūmė equalled 258,7 thousand ducats, that of the fourth – about 47 thousand, the revenues from the merchants' donatives – 36 thousand, from the beverage tax per year – about 60 thousand ducats. The data about some revenues from taxes into the Treasury from districts and palatines reveal the importance of separate regions of the Grand Duchy of Lithuania in financing the state programs. National protection and defence constituted the main program being financed. On the basis of the sources, which have not been studied from this point of view, this article analyses the significance of separate regions by taxes and revenues derived from these taxes into the Treasury. The western region of the Grand Duchy of Lithuania, which was made of the Duchy of Samogitia, the palatine of Vilnius, Trakai, Brasta and Naugardukas, distinguished itself. It contained 66% of cities and small towns. This region produced 65% of padūmė revenues, 96% of revenues from the beverage tax, 53% of revenues from the merchants' donative and 88 % of revenues from the fourth. The Orsha district distinguished itself in the group of the eastern districts. These regions were of vital importance to the Grand Duchy of Lithuania. In the event of war their loss could lead to the destruction of the Treasury of the Grand Duchy of Lithuania.

Gauta 2002 m. rugsėjo mėn.

Antanas T y l a. (g. 1929). Prof., habil. dr. Tyrinėja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios politinę kultūrą, valstybės politinių projektų finansavimą, mokesčių sistemą, išdo funkcionavimą, LDK magdeburginių miestų XVI–XVIII a. teisę ir administravimą, skelbia magdeburginių miestų šaltinius.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-2000.